

Redactor: *Eugen Damian*

Tehnoredactor: *Mariana Radu*

Coperta: *Alexandra Comșa, după o idee de Daniel Nicolescu*

Foto coperta 4: *Vizita oficială în România a lui Leonid Ilici Brejnev, secretar general al C.C. al P.C.U.S. Sosirea în Capitală. Piața Victoriei. (22-26 noiembrie 1976) – „Fototeca online a comunismului românesc”, cota LA317.*

Ilustrații din colecția Călin HENTEA

© 2014 Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii METEOR PRESS

Contact:

Tel./Fax: 021.222.83.80

E-mail: editura@meteorpress.ro

Distribuție la:

Tel./Fax: 021.222.83.80

E-mail: carte@meteorpress.ro

www.meteorpress.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HENTEA, CĂLIN

Spectacolul propagandei / Călin Hentea ;

red.: Eugen Damian. - București : Meteor Press, 2014

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-728-634-5

I. Damian, Eugen (red.)

32.019.5

659.3

Călin HENTEA

SPECTACOLUL PROPAGANDEI

METEOR
PRESS

CUPRINS

Prefață: Dulce ca mierea e spectacolul propagandei	11
---	----

ARTA PLASTICĂ

Arta monumentală sau memoria statuilor	13
Arhitectura: zidurile care ne vorbesc peste veacuri	23
Pictura sau ce ni se spune dincolo de ceea ce vedem	31
Pictura de război pe șevaletul din tranșee	47
Forța corozivă a caricaturii	50
Graffiti sau înțelesul mesajelor colorate de pe garduri și pereți	55

SCRIERI (literatură, istorie, manifeste)

<i>Arta războiului</i> , atribuită lui Sun Tzu, sau recursul la Antichitatea orientală	59
Istoria sau „Discursul despre trecut”	61
Literatura ca o propagandă frumos scrisă	70
<i>Manifestul Partidului Comunist</i> , cartea de la care a început o utopie de coșmar	81
<i>Protocoloalele înțelepților Sionului</i> , sau care pot fi efectele unui fals	83
<i>Mein Kampf</i> : puțini au citit-o, dar mulți o citează	84
Laureații Premiului Nobel pentru Pace, Literatură (și propagandă)	87

MUZICA

Imnul național sau cântecul care ne reprezintă	92
Muzica ce ne învăluie și ne seduce	95
Trubadurii – starurile Evului Mediu	101
Cantautorii: muzica și versurile propagandei	102

FILMUL

<i>Nașterea unei națiuni</i> sau propagandă mută în alb și negru	107
<i>De ce luptăm (Why We Fight)</i> pe înțelesul oricărui american	108
<i>Dictatorul</i> lui Chaplin între satiră și lacrimi	111
<i>Casablanca</i> : amor și propagandă antinazistă	112
<i>Beretele Verzi</i> croite de un cowboy republican și patriot	114
<i>Cinema Komunisto</i> : despre Tito, film și partizani	116
<i>Călătoria asiatică a lui Jacqueline Kennedy</i> – exploatarea charismei Primei-Doamne	117
Bond, James Bond: un agent de propagandă în serviciul Majestății Sale	121
<i>Rambo</i> : mușchi și propagandă din belșug	124
Hollywoodul și propaganda care aduce bani	126
Filmul de ficțiune care explică realitatea într-un fel anume (1900 – 2007)	137
Filmul documentar care te pune pe gânduri (1898 – 2014)	146
Filmul românesc de propagandă de la <i>Independența României</i> până în zilele noastre	158
<i>Puterea și adevărul</i> , cel mai puternic film românesc de propagandă	172
Filmul istoric românesc între mistificare patriotică și naționalism-comunism	174
Filmul sovietic și forța sa persuasivă (1919 – 1991)	184
<i>Soviet Story</i> – un film care nu iartă și nu minte	193
TEATRUL sau propaganda la scenă deschisă	195

MASS-MEDIA

Agencia internațională de presă: locul de unde se împrăștie propaganda (AFP, Reuters, Associated Press, TASS, AGERPRES)	201
Agencia de relații publice: un birou de propagandă respectabilă	208
Ziarul și revista: primele vehicule de propagandă în masă	209

Jurnalismul galben (presa tabloidă) sau cea mai ieftină propagandă	214
Mass-media românească în perioada comunistă: mereu în slujba și la dispoziția partidului (1944 – 1989)	217
<i>Scînteia</i> : propagandă politică înainte de toate	230
<i>Glasul Patriei</i> (1955-1972) / <i>Tribuna României</i> (1972 – 1989) sau cum să-i mințim mai bine pe străini	235
Jurnalul de actualități (<i>Newsreel</i>) – aperitivul propagandistic servit înaintea filmului	238
Jurnaliștii încorporați (<i>Embedded Journalists</i>) sau gazetarul înfrățit cu militarul	242
Corespondentul de război sau presa în plin contact cu frontul	245
Radioul sau prima penetrare a frontierelor cenzurii naționale	252
„Radio Europa Liberă”: i se spunea „Șopârlița” (1950 – 2008)	260
„Radio Moscova” / „Vocea Rusiei”	265
Televiziunea sau micul ecran al marilor minciuni cotidiene	269
Al Jazeera TV sau CNN-ul arab	278
Publicațiile PSYOPS sau cum știu militarii să facă propagandă ...	281
Fotografia sau imaginea care ar trebui să nu ne mintă	283
Afișul sau propaganda de pe pereți	287

MISCELLANEA

Anecdotica și folclorul urban: vorba dulce care multe duce	293
Expresii memorabile și porecle celebre	300
Expozițiile universale – locul unde fiecare se laudă cu ceea ce are mai bun	306
Bancnotele și monedele: propagandă pe bani	309
Cartea poștală: altădată principalul suport al propagandei	314
Marca poștală/timbrul pentru o propagandă mică și discretă	320
Drapelul care flutură mereu în frunte	323
Toponimia sau propaganda la colț de stradă	327
Trenul și caravana de propagandă	331
Commando Solo: o tehnologie de vârf a propagandei	333

Uniforma/costumul, adică hainele care impun	335
Zvonul: puțini îl recunosc ca atare, dar toți îl ascultă	339
Defence of the Realm Act (DORA), adică propagandă prin lege	341
Memorandumul operativ nr. 8 al SHAEF din 1944: actul de naștere al PSYOPS	342
Smith-Mundt Act: propagandă doar pentru străini, nu și pentru americani	343
Internetul, cel mai generos mediu de propagandă	345
Bibliografie	350
Indice de nume	359
Indice presă, filme, cărți, agenții	372

Prefață

Dulce ca mierea e spectacolul propagandei

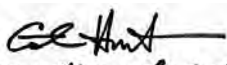
Spectacolul propagandei ni se prezintă zilnic sub multe și nebănuite forme. Ni se strecoară în minte și în suflet țâșnind pe neașteptate, uneori chiar atunci când ne simțim mai bine și suntem mai relaxați, din paginile ziarelor, dintr-o secvență de film, dintr-un refren la modă, dintr-un afiș la colț de stradă sau dintr-o vorbă auzită la radio sau la televizor în timpul cinei. În paginile care urmează vom încerca să identificăm și să analizăm prezența și rolul propagandei în spațiul public în care trăim.

Ca să nu rătăcim la întâmplare prin acest codru foarte des al înțelesurilor și al semnificațiilor propagandei, propunem drept reper următoarea definiție: „Acțiuni de comunicare persuasivă planificate, susținute de un sponsor, având drept scop final influențarea și chiar modificarea atitudinilor și comportamentelor unei audiențe-țintă selectate, pentru satisfacerea unor interese politice ale sponsorului, folosind, alături de cele adevărate, informații și argumente false, parțial adevărate, denaturate și exclusive, acestea fiind însoțite de diverse forme de constrângere și cenzură.” Esențiale în această definiție asumată sunt câteva elemente: caracterul persuasiv și natura politică a comunicării, schimbarea sau influențarea intenționată a atitudinilor și comportamentelor potrivit anumitor interese și mai ales utilizarea în acest scop a minciunii în accepțiunea largă a termenului, ceea ce presupune nu doar falsificarea, ci și omisiunea sau selecția premeditată a faptelor sau datelor utilizate ca argument.

Odată stabilite aceste coordonate definitorii ale propagandei, vom purcede la mai multe expediții fulger în lumea artei, a cărților și a scrierilor de tot felul, a muzicii și a filmelor, străbătând jungla mediatică și alte teritorii la fel de agitate ale parcursului vieții noastre. În fiecare din aceste locuri propaganda arată altfel. Uneori este evidentă și-și arată cu ostentație caracteristicile enunțate mai sus. Alteori este mai discretă, mai subtilă, dar la fel de insinuantă.

Propaganda nu se dovedește întotdeauna a fi un lucru rău, dimpotrivă. Propaganda satirică antihitleristă a lui Chaplin din *Dictatorul* sau propaganda pentru pace din muzica și din luările de poziție publice ale lui John Lennon au fost și sunt încă apreciate de întreaga omenire, dar ele trebuie consemnate drept demersuri conștiente de influențare a oamenilor. De aceea, prezența pe scena acestei cărți a unor asemenea „actori” ai spectacolului propagandei nu trebuie privită ca un vot de blam *ab initio*. În același timp, autorul-regizor știe foarte bine că în sumarul-casting al acestui volum nu putea să cuprindă toate operele de artă, artiștii sau organele de presă care au jucat și joacă încă, cu mult succes, un rol pe scena propagandei mondiale. Am încercat însă să iau în considerare măcar un exemplar reprezentativ al genului sau să nu ignor vreuna dintre marile „realizări” ale universului propagandistic. Nu sunt deloc sigur că am reușit și doar fiecare cititor în parte va decide acest lucru.

Și pentru că veni vorba de cititorul acestei cărți, care a fost și este spectatorul inocent sau avizat al spectacolului propagandei, îl rog să încerce să se pună în pielea personajelor întâlnite în aceste pagini, transpunându-se uneori în epoci de mult apuse: Eugène Delacroix atunci când a pictat *Libertatea conducând poporul*, John Wayne atunci când a finanțat și regizat *Beretele Verzi*, Jacques Ellul atunci când a scris *Propaganda*, Peter Arnett atunci când transmitea în direct la CNN în timp ce se afla în Bagdadul bombardat de americani, Robert Capa atunci când făcea fotografii în tranșee, sub gloanțele spaniolilor, redactorii de la Radio Europa Liberă atunci când se războiau cu cei de la *Scînteia* și *Săptămâna* ș.a.m.d. Poate că în acest fel cititorul va înțelege altfel ceea ce vede acum zilnic la știri sau în filme, ceea ce află navigând pe internet sau citind romane, ceea ce aude zilnic la radio sau ceea ce vede fără să vrea mergând pe stradă.

București, aprilie 2014

Mass-media românească în perioada comunistă: mereu în slujba și la dispoziția partidului (1944 – 1989)

Intenționabilitate. Primele intenții ale comuniștilor români de a subordona presa intereselor lor politice și de a transforma majoritatea (ulterior totalitatea) vectorilor mediatici existenți în tribune de propagandă s-au manifestat imediat după 23 august 1944. Atunci, ziarele comuniste *Scînteia* și *România liberă* au declanșat virulente campanii de demonizare și intimidare îndreptate nu numai împotriva demnitarilor fostului regim antonescian, acuzați de hitlerism, dar și împotriva gazetarilor lideri de opinie naționaliști, neafiliați simpatizilor de stînga (Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu, Ilie Rădulescu etc.). A urmat Decretul-lege 102 din 12 februarie 1945 privind epurarea presei de ziarisții etichetați fasciști sau hitleriști, în fapt jurnaliștii ostili comuniștilor, iar pe 29-30 august 1945 gazetarii de stînga s-au constituit în Uniunea Sindicatelor de Artiști, Scriitori și Ziarisți (USASZ) sub președinția lui Mihail Sadoveanu (Petcu, 1999, pp. 156-158). După ce problema liderilor de opinie din vechiul regim a fost rezolvată prin „Procesul ziarisților naționaliști” din 22 mai – 4 iunie 1945 (Oprîș, 1999), soldat cu ani grei de închisoare, cel de-al doilea congres al USASZ, desfășurat în octombrie 1947, condamna deja cu vehemență toate formele de cultură occidentală decadentă și intrată în putrefacție. „Anul 1948 a însemnat instituirea controlului deplin al statului asupra întregii activități editoriale prin naționalizarea tuturor editurilor, tipografiilor și fabricilor de hârtie, la care se adăuga o nouă lege pentru editarea și difuzarea cărții care o înlocuia pe cea din 1946.” (Petcu, 1999, p. 166) Principalul organ represiv de cenzură și control al presei din 1948 și până la desființarea sa prin decret la 24 decembrie 1977 a fost Comitetul (apoi Direcția) General pentru Presă și Tipărituri subordonat încă din 1949 Consiliului de Miniștri (Denize, 2009, p. 43). Locul acestei temute instituții a fost luat de mult mai subtilul Consiliu al Culturii și Educației Socialiste, înființat încă din 1971 și reorganizat, conform noilor atribuții și subordonări de partid, tot prin decret prezidențial, la 28 noiembrie 1977. Legea Presei din RSR nr. 3 din 28 martie 1974, împreună cu decretele Consiliului de Stat privind reorganizarea Radioteleviziunii Române (nr. 473 din 1977) și a Agenției Române de Presă (nr. 474 din 1977), legiferau fără nicio nuanță liberală obligațiile propagandistice ale întregii mass-media române intrată în subordinea directă a CC al PCR, precum

Carte poștală germană din timpul ocupației Capitalei (Primul Război Mondial – 1917-1918) înfățișând o tipică vânzătoare româncă de ziare, în cazul de față *Gazeta Bucureștilor*, editată în Sărindar.

și condiția, devenită legală, a jurnaliștilor de activiști/propagandiști ai partidului comunist.

Accesibilitatea. Accesul oricărui cetățean român la presa comunistă a fost nelimitat, uneori chiar obligatoriu (vezi ședințele de lectură a presei la care participau militarii în termen), fiind determinat de următoarele condiții specifice unui stat comunist: eliminarea printr-o cenzură strictă sau diminuarea prin bruiere radio a tuturor surselor de informare ostile, concurențe sau necontrolate de putere, subvenționarea de către statul comunist a costurilor tuturor publicațiilor (fiind eliminată orice fel de presă privată), abonamentelor de radio și televiziune și, nu în ultimul rând, crearea de către partid ce luase proporții de masă (circa 4 milioane de membri) a unei obligativități politice de

consum al respectivelor ziare, reviste, transmisiuni radio sau de televiziune. *Scînteia*, foarte asemănătoarele *Scînteia tineretului* și *România liberă* ajunseseră în anii '80 la un conținut prefabricat propagandistic, la tiraj de masă și la lectură obligatorie pentru toți membrii de partid, dar și pentru cei de sindicat sau UTC, comparabile doar cu profilul și circulația jurnalului nazist *Völkischer Beobachter*, editat de Joseph Goebbels în „anii de glorie” ai celui de-al Treilea Reich.

Exploatare propagandistică. Încă de la înființare, la congresul PMR din 21-23 februarie 1948, Direcția/Secția de Propagandă și Agitație a avut în structura sa un sector/birou de presă. Acest birou de presă, conform hotărârilor ședinței Biroului Politic al PMR din 10 martie 1950, cuprindea principalele funcții de conducere din structura ziarelor centrale (*Scînteia*, *Scînteia tineretului*, *Contemporanul*, *Lupta de clasă*, *Viața sindicală*, *Flacăra*), precum și a agenției naționale de știri Agerpres și a Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor (Denize, 2009, p. 34). În consecință, funcția propagandistică a presei devenea similară cu o sarcină de partid. De altfel, încă din 6 mai 1948, într-un

articol publicat în *Scînteia* de propagandistul-șef al partidului, Leonte Răutu, sub titlul *Arma cea mai ascuțită a partidului*, presa sovietică era identificată ca model de referință pentru cea română, cheazășia succeselor acesteia fiind conducerea ei de către partidul comunist (Denize, 2009, p. 111). În anii '50, propaganda comunistă prin presă s-a făcut în mare măsură prin coerciția psihică și instituțională exercitată asupra ziariștilor și redacțiilor de către Secția de Propagandă și Agitație a PMR, simultan cu represiunea mediatică creată de un puternic sistem instituțional de control și cenzură. În 1958, în *Contemporanul* nr. 17 din mai 1958, sub semnătura lui Radu Popescu, se afirma fără echivoc: „Cauza *Pravdei* e cauza tuturor popoarelor lumii” și „...dacă în paginile presei comuniste fâlfâie laolaltă aripile poeziei, filozofiei, propagandei și răsului, în făptura gazetarului comunist s-au îmbinat trăsăturile eroului, ale omului politic și soldatului...” (Petcu, 1999, p. 175). Acest portret, dincolo de bombastica exprimării, nu diferă în fond de cerințele legale ale ziaristului stipulate în Legea Presei din 1974. Relaxarea ideologică din anii '60 nu a însemnat că mass-media din România populară și, după 1965, socialistă, nu a continuat să facă propagandă comunistă atât prin presa scrisă centrală și locală, cât și pe posturile de radio și televiziune, în conformitate cu comenzile politice ale partidului comunist, ci doar că a fost permisă și apariția unor materiale care, fără a fi ostile regimului, erau apolitice și neîmbibate ideologic.

Reluarea ofensivei propagandistice a regimului comunist asupra poporului român prin toate canalele mediatice existente s-a produs în condiții legale, după emiterea Legii Presei nr. 3 din 1974. Astfel, potrivit articolului 1 al acestei legi, presa avea menirea „să militeze permanent pentru traducerea în viață a politicii Partidului Comunist Român, a înaltelor principii ale eticii și echității socialiste, iar la articolul 2 se prevedea fără echivoc: „Presa își desfășoară activitatea sub conducerea Partidului Comunist Român – forța politică conducătoare a întregii societăți din Republica Socialistă România.” Logica și bunul-simț comunist nu au identificat nicio contradicție între prevederile anterioare și cea de la articolul 3, care stipula că: „Libertatea presei constituie un drept fundamental consfințit prin Constituție.” Potrivit aceleiași logici comuniste, conform articolului 67, „libertatea presei nu poate fi folosită în scopuri potrivnice orânduirii socialiste, ordinii de drept statornicite prin Constituție și celelalte legi, drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor fizice

și juridice, moralei socialiste”, fiind interzisă publicarea unor materiale care „propagă concepții fasciste, obscurantiste, antiumanitare, fac propagandă șovină, îndeamnă la ură de rasă sau națională, la violență ori lezează sentimentele naționale” (prevedere care nu s-a aplicat în cazul multor articole ale revistei *Săptămâna* conduse de Eugen Barbu, volumului de versuri *Saturnalii* al lui Corneliu Vadim Tudor și nici articolelor și cărților cu mesaj șovin și antimaghiar al istoricilor Mușat și Ardeleanu, apărute în anii '80). Ziaristul avea însă datoria, potrivit articolului 40, „să slujească cu devotament cauza socialismului și comunismului, să lupte pentru aplicarea în viață a politicii interne și internaționale a partidului și statului”. Deși existența cenzurii era negată oficial, articolul 83 al Legii Presei comuniste condiționa introducerea în țară și difuzarea presei străine de obținerea unei autorizații, fiind interzisă presa străină care contravenea prevederilor art. 67. După doar trei ani, în 1977, Legea Presei avea să fie amendată prin Decret al Consiliului de stat nr 471, care condiționa editarea organelor de presă de o autorizație înregistrată la Consiliul Culturii și Educației Socialiste.

Sporirea gradului de subordonare politică a presei prin intermediul unor prevederi legale și creșterea în acest fel a presiunii propagandistice pot fi identificate și în cele două decrete ale Consiliului de Stat, din 1971 și 1977, privind funcționarea Comitetului de Stat al Radiodifuziunii, respectiv a Radioteleviziunii Române. Astfel, potrivit Decretului 302 din 1971, Comitetul de Stat al Radiodifuziunii avea sarcina de a înfăptui politica partidului și statului și de a contribui la educarea comunistă, patriotică a întregului popor (cf. art. 1). Președintele acestui organism era numit prin decret al Consiliului de Stat și avea rang de ministru, întreaga activitate fiind coordonată de proaspăt înființatul Consiliu al Culturii și Educației Socialiste. În 1977, Decretul 473 stabilea la articolul 5 că Radioteleviziunea Română este un „organ de partid și de stat care își desfășoară activitatea sub conducerea nemijlocită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și a Consiliului de Miniștri”, iar potrivit articolului 14, „președintele Consiliului Național al Radioteleviziunii este un secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Român și se numește prin decret prezidențial”. În aceste condiții, programele de televiziune și radio au devenit din ce în ce mai îmbâcsite ideologic, dominant și obsesiv propagandistice, urmărind „educarea comunistă, revoluționară a oamenilor muncii, în spiritul politicii Partidului Comunist Român,

contribuind la cultivarea patriotismului și internaționalismului socialist, a răspunderii fiecărui cetățean față de interesele generale ale societății, față de cauza apărării cuceririlor socialiste, a libertății, independenței și suveranității patriei noastre” (Decret 473 din 24 decembrie 1977, art. 7, lit. f). Efectele propagandei comuniste prin presă, deși negate vehement de agenții ei, s-au resimțit mult timp după căderea regimului comunist, atât în judecata oamenilor simpli privind responsabilitățile și „păcatele” presei postdecembriste, cât și în inițiativele legislative ale unor politicieni. Încercările de refacere parțială a sistemului de cenzură și intimidare au început în 1990, la inițiativa senatorilor Moiş și Plătică, au continuat în iunie 2002 cu ministrul PSD al apărării și viitor europarlamentar, Ioan Mircea Pașcu, cu al său proiect de lege privind dreptul la replică, pentru ca, în 2010, liberalul Ioan Ghișe să propună o lege a jurnalistului care institua „delictul de presă”.

În 1957, de ziua de naștere a lui Lenin, 22 aprilie, *Programul de Radio* continua să publice pe prima pagină portretul fondatorului statului bolșevic.

Exemple. Presa scrisă. În 1950, materialele publicate în presă, îndeosebi sub formă de comentarii scrise de liderii comuniști sau de propagandiștii de partid, vizau îndoctrinarea populației cu „lupta pentru pace, educația internaționalistă, patriotică, antiimperialistă a maselor”, cu accent pe „cultivarea dragostei și atașamentului oamenilor muncii față de Uniunea Sovietică și tovarășul Stalin” simultan cu „acțiunile de demascare a agresorilor imperialiști americano-englezi și împotriva bandeii fasciste de asasini și spioni a lui Tito” (Denize, 2009, pp. 98-99). În 1951 a fost elaborat și aprobat de Biroul Politic al PMR chiar și un „Regulament de funcționare a aparatului de corespondenți proprii ai ziarului *Scînteia* în regiuni și raioane” prin care aceștia primeau o serie de atribuții concrete privind conținutul propagandistic al materialelor elaborate de ei în teritoriu, primind în schimb, la propunerea redactorului-șef al *Scînteii*, Sorin Toma, privilegiile aferente statutului de membri ai nomenclaturii PMR (Denize, 2009, pp. 107). În anii '80, „lectura atentă a presei evidențiază rolul acesteia în procesul de alienare a individului, de

Prima pagină a cotidianului *Scinteia* din 9 februarie 1985; vectorul-fanion de propagandă și îndoctrinare comunistă cuprindea – la fel ca majoritatea celorlalte ediții – un slogan în limba de lemn, o fotografie cu Nicolae Ceaușescu în centru (aici purtând cravata cu un model ce făcea parcă aluzie la blacheurile cizmărești) și cuvântarea acestuia din ziua precedentă.

îndepărtare a acestuia de marile probleme sociale și de marile adevăruri ale lumii în care trăia. Regimul politic comunist a folosit mass-media ca instrument de difuzare a directivelor puterii politice, de mobilizare a cetățenilor, având ca obiectiv, pe termen lung, „îndoctrinarea maselor și edificarea profilului omului nou” (Roșca, 2006, p. 143). În acest scop, presa comunistă a utilizat următoarele formule propagandistice: lozincile cu caracter mobilizator („Țării mai mult țigeti, mai multe gaze naturale”, „Toate investițiile – la termen în funcțiune”); îndemnuri și chemări la muncă, economie, întrecere socialistă pentru depășirea planului; urări și omagii; publicarea integrală a tuturor cuvântărilor „magistrale” ale lui Ceaușescu, a documentelor oficiale ale partidului (Hotărâri, Comunicate, Apeluri, Decrete prezidențiale, Chemări), a telegramelor și scrisorilor de felicitare, mulțumire și adeziune adresate

de și către Ceaușescu; alocarea de spații editoriale largi pentru relatarea vizitelor de lucru (interne) sau de stat (externe) ale lui Ceaușescu, primirile curente sau la nivel înalt și, nu în ultimul rând, editarea de numere întregi de ziare dedicate sărbătoririi zilelor de naștere ale lui Nicolae și Elena Ceaușescu (26, respectiv 7 ianuarie), sau a unor evenimente istorice acceptate politic (1 Decembrie, 24 Ianuarie, 9 Mai, 8 Mai, 23 August, 1 Mai, 8 Martie). Chiar și aparent apolitică presă sportivă a fost înregimentată chiar din primii ani ai „puterii populare” în sistemul propagandei comuniste, deoarece sportul de masă era privit de comuniștii români, potrivit modelului bolșevic, ca fiind un mod relativ facil de control al energiilor populare și mai ales al timpului liber al tineretului. În 1944, după lovitura de palat, atunci când a apărut primul număr al ziarului *Sportul popular*, editat de UTC-ul

condus de Nicolae Ceaușescu, acesta a semnat editorialul în care erau creionate valențele politice atribuite sportului: „Până acum sportul a fost un lux, de care masele întregi ale tineretului nu s-au putut bucura. Fasciștii au folosit sportul pentru a pregăti tineretul pentru războiul lor criminal și banditesc. În România democratică sportul trebuie să fie la îndemâna maselor largi ale tineretului, care trebuie sprijinite atât de stat, cât și de întreprinderi.” (apud Betea, 2012, p. 285) „În mod cu totul special trebuie reținută absența faptului divers din paginile *Scînteii* și prezența moderată a acestuia în *România liberă* și *Scînteia tineretului*. (...) Spre deosebire de *Scînteia*, celelalte publicații – *Scînteia tineretului*, *România liberă*, *Informația*, *Flacăra*, *Femeia* exploatau narațiunea și efectele de adevăr în anumite pagini tematice sau rubrici.” (Roșca, 2006, pp. 144-187). Funcția „narcotizantă” a presei de propagandă comunistă era îndeplinită și de limbajul oficial-instituțional-festiv prin care erau acoperite frecvențele ediții de ziar sau emisiuni festive sau tematice, proliferând astfel așa-numita „limbă de lemn”. De altfel, printr-o îndelungată utilizare obligatorie, limba de lemn citită sau rostită zilnic a intrat în reflexele de exprimare atât ale cetățenilor obișnuiți, cât și, mai ales, ale liderilor politici postdecembriști proveniți din eșalonul doi sau trei al fostei puteri comuniste.

Radioul. Anii '70 pot fi considerați ca simptomatici din punctul de vedere al propagandei comuniste și al controlului ideologic exercitat asupra mass-mediei: deceniul a debutat prin acea aparentă relaxare produsă la sfârșitul anilor '60, a continuat cu ascensiunea spre puterea totală în stat a lui Nicolae Ceaușescu după lansarea „Tezelor din iulie 1971” și investirea sa ca președinte și s-a încheiat cu ascensiunea irepresibilă a cultului personalității dictatorului, asociată cu un naționalism-comunism din ce în ce mai intolerant. Simpla denumire a programelor de radio și a ciclurilor de emisiuni difuzate pe calea undelor cu acoperire pe toată suprafața României socialiste în anii '70 ilustrează această evoluție. Astfel, în noiembrie 1970, în cadrul emisiunilor „Memoria pământului românesc” se discutau doar teme

Carte poștală ilustrată din anii '50, editată de Direcția Politică Superioară a Armatei pentru a-i îndemna pe soldați să citească *Glasul Armatei*.

legate de istoria PCR, iar la începutul lui mai 1971 se transmiteau în direct ediții speciale de la adunarea festivă consacrată sărbătoririi semicentenarului PCR. În 1972 a început difuzarea – intrată apoi în obișnuință – a emisiunilor dedicate întâmpinării conferințelor și congreselor partidului comunist, ceea ce varia fiind doar lozincile tematice definitorii: „Oamenii muncii participanți la elaborarea și adoptarea deciziilor”; „Planul economic – un tot unitar”; „Conștiința patriotică în acțiune”; „Azi în România. Carte radiofonică de reportaj”. La finalul anului 1972, în decembrie, se transmitea o suită de emisiuni cu titlul „Să urce națiunea spre comunism în zbor”, o antologie a poeziei patriotice românești. Ziua națională, 23 August, era celebrată în 1973 la radio prin emisiuni ale căror generice prefigurau deja cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu, aflat încă în faza incipientă: „A fi comunist”; „Destinul nostru merge în pas cu țara”; „Pagini din biografia unui erou”; „Omagiu partidului și patriei socialiste”; „Istoria confirmă socialismul și destinul României contemporane”. În septembrie 1974 erau transmise emisiuni consacrate documentelor Congresului al XI-lea al PCR, având următoarele devize: „Programul partidului – amplă și mobilizatoare perspectivă a dezrobirii patriei socialiste”; „Înalta răspundere pentru destinele țării”; „Literatura în lumina programului Partidului” despre personaje și cărți reprezentative inspirate din faptele eroice din prezent. În februarie 1975, în întâmpinarea alegerilor de la 9 martie, au fost create emisiuni specifice: „Carnet de alegător”; „Realizări edilitare și gospodărești”; „Carnet cotidian”; „Deputata noastră”; „Să trecă în frunte cei mai buni”; „Noi pentru viitor votăm cu țara”; „Alegerile – expresie a democrației socialiste”; „Aleșii noștri, aleșii națiunii socialiste”, iar în luna iulie a aceluiași an oferta emisiunilor radiofonice de propagandă și îndoctrinare comunistă era diversificată prin: „Om lângă om, partid, popor” – moment poetic; „Partidul – glasul biruitor al României”; „Colectivul de muncă – forță și imbold”; „Oameni și fapte ale actualității noastre socialiste”. Primul Congres al Culturii și Educației Socialiste din 1976 a fost punctat radiofonic prin emisiunile „Modul de viață – comuniștii” și „Bogat bilanț al creației literare a ultimilor ani”, după care, începând din 1977, a început transmiterea regulată a spectacolelor Festivalul Național al Educației și Culturii Socialiste – „Cântarea României”. Tot în 1977, pe 26 ianuarie, Programul 3 a transmis spectacolul de poezie și cântece patriotice „Trăim în miezul unui ev aprins” în cinstea zilei de naștere a lui Nicolae Ceaușescu, în

timp ce emisiunea „Memoria pământului românesc” din 15 februarie era dedicată amintirii eroicelor lupte din ianuarie-februarie 1933 conduse de PCR. Nu putea să nu fie mediatizată *in extenso* principala oportunitate propagandistică internațională a României socialiste prin transmisiuni directe ale Festivalului European al Prieteniei desfășurat în iunie 1977 la București. Ziua de 23 August a anului 1978 era cinstită prin emisiuni axate pe ideea de unitate în jurul PCR: „Pământ al unității și frăției”; „Propunem, decidem, înfăptuim”; „Județele țării pe traiectoria dezvoltării multilaterale”; „August anotimp al libertății”; „Programul partidului – programul poporului”; „Partidul – exponent al intereselor fundamentale ale națiunii române”. Programul I al Radiodifuziunii române transmitea în iunie 1979 emisiunea „Radioprogramul satelor”, care prezenta viața rurală românească „la 35 de ani de la eliberarea satelor”. Programul mai cuprindea și reportaje despre activitatea consiliilor unice agroindustriale, investițiile în agricultură și căminul cultural sătesc. În preajma zilei naționale, pe 22 august 1979, era elogiată opera teoretică, gândirea social-politică a președintelui Nicolae Ceaușescu în emisiunea „Demiurg al României contemporane”, pentru ca în luna noiembrie a aceluiași an emisiunea „Semnături în contemporaneitate” să îndemne la realegerea în funcția de secretar general a tovarășului Nicolae Ceaușescu, totul culminând cu emisiunea din decembrie „Mobilizare exemplară – efort maxim pentru înfăptuirea Hotărârilor Congresului al XII-lea”.

Televiziunea națională. Prima emisiune de televiziune din România a avut loc în noaptea de 31 decembrie 1956 – 1 ianuarie 1957, fiind transmisă din primul sediu al Televiziunii, aflat pe strada Molière din cartierul Floreasca, iar antena și emițătorul de 22 KW pe Casa Scînteii. Televiziunea a devenit un mediu preferat de propagandă

Programul săptămânal *Tele Radio*, editat de Radiodifuziunea Română (1984), stă mărturie, nu doar prin coperta sa, pentru cuprinsul predominant propagandistic al emisiunilor de radio și televiziune.

comunistă abia la sfârșitul anilor '70, odată cu dezlănțuirea cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu. Până atunci însă, propaganda oficială transmisă la televizor se încadraseră în limitele bunului-simț, românii, cei care-și puteau permite un televizor sovietic alb-negru, fiind vrăjiți de transmiterea recitalului lui Yves Montand de la Sala Floreasca din 1957, a aselenizării din iulie 1969, comentată de Andrei Bacalu, și, mai ales, de concertele în direct ale Festivalului Cerbul de Aur de la Brașov din 1968 și până în 1971. Dacă până în acest moment programele televiziunii s-au extins (în 1968 s-a introdus programul 2) și emisiunile sale au devenit din ce în ce mai relaxate, după 1978 au apărut primele reduceri progresive de program sub pretextul economisirii de energie, simultan cu intensificarea exponențială a presiunii propagandistice și ideologice devenită evidentă în toate emisiunile. Reducerea programelor de televiziune a devenit dramatică după 20 ianuarie 1985, atunci când a fost eliminat programul 2 și s-a trecut la doar două ore de emisie, de luni până vineri, de la orele 20:00 la 22:00, din care cea mai mare parte era dedicată cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu. Chiar și la miezul nopții, la trecerea dintre ani, atunci când toate televizoarele erau deschise pe unicul program, deși cei mai mulți români nu erau atenți la micul ecran, propaganda ceaușistă era nelipsită, obsedantă. Astfel, la Revelionul din 1986, programul TV arăta astfel: „23:40 – Mesajul tovarășului Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România, secretarul general al Partidului Comunist Român; 00:00 – Hora Unirii; 0:05 – Cântec de urare: La mulți ani, iubit conducător!; 0:07 – Românie, vatră dragă, la mulți ani! Cântec colectiv interpretat de aproape toți marii interpreți de muzică populară; 0:10 – Muzică ușoară. Să trăiești mlădiță a neamului meu, Cântăm pacea lumii.” Propaganda ceaușistă la televizor din anii '80 a devenit de nesuportat, având în cele din urmă un efect contrar celui urmărit. Emisiuni precum „Ctitorii ale Epocii de Aur”, „Democrația muncitorească, revoluționară, în acțiune”, „Tineretul, participant activ la adoptarea deciziilor și la înfăptuirea lor”, „Localitățile țării în strategia dezvoltării economico-sociale”, „Partidului erou – cântul inimilor noastre. Emisiune literar-muzicală”, „Fapte de eroi ai muncii și vieții socialiste” sau „Mândria de a fi cetățean al României socialiste”, „Documentar pe teme de istorie”, „Din marea carte a patriei”, „Istoria anilor eroici”, „Normele eticii și echității socialiste în acțiune”, „Occident '88” și „Lumea contemporană și confruntările de idei”, alternate doar cu la fel de megalomane-

propagandisticele transmisiuni ale spectacolelor „Cântarea României” și cu obsedantul Telegazeta (cu figurile sobre și înțepenite ale crainicilor săi, Petre Popescu – politică internă, Paul Șoloc, Cornelius Roșianu – social și economic, Florian Mitu, Nicolae Melinescu – politică externă), toate acestea au cronicizat revolta mocnită a românilor și au adâncit prăpastia dintre privilegiații regimului, pe de o parte, și restul populației, pe de altă parte. „Cu doar trei ore de program TV, și acelea mustind de realizările Epocii de Aur, românii și-au petrecut ultimii ani ai comunismului cu mâna pe acordul fin al televizorului ca să mai scoată din puricii care blurau imaginile transmise de ruși, unguri, bulgari și sârbi, uneori și de la sute de kilometri distanță. În ultimii ani ai comunismului, românii aveau parte doar de 3 ore de program TV, în timpul săptămânii, la care se mai adăugau câteva ore după-amiaza sâmbăta și duminica. În zilele săptămânii, unicul canal al televiziunii naționale avea program doar între orele 19 și 22, program care, între cele două telegazete, conținea cuvântări ale lui Ceaușescu și reportaje despre mărețele realizări de la noi și/sau din alte țări comuniste. Rareori câte un film, iar desene animate erau doar sâmbătă și duminica. (...) Se crease o adevărată industrie a acestor dispozitive, oamenii cumpărau amplificatoare din comerț, pe care le adaptau apoi să prindă posturile TV din Bulgaria, Iugoslavia sau Ungaria.” (Diac, 2009).

Televiziunea militară. Prima emisiune de televiziune în care era vorba exclusiv despre armata română a avut loc duminică 30 martie 1968, ca urmare a unui ordin dat de Nicolae Ceaușescu Direcției Politice Superioare din Armată – DPSA (precursoarea CPSA), condusă pe atunci de generalul Ion Coman (n. 1926), prin care dictatorul cerea „să vadă la televizor ceva cu militari”. Pentru că emisiunea care a durat doar 15 minute a plăcut, Ceaușescu a dat imediat ordinul: „Faceți emisiuni săptămânale!” Astfel, a fost înființată în cadrul DPSA „Secția de Radio și Televiziune”, integrată profesional în Departamentul Emisiunilor pentru Tineret din cadrul Radio-Televiziunii Naționale. Începând din octombrie 1968, în fiecare duminică, la ora 12:30, emisiunea *De strajă patriei* a fost nelipsită din grila de programe a televiziunii, chiar și în perioada de aberantă austeritate și cenzură din anii 1984-1989, când emisia postului național fusese redusă la doar câteva ore. Totuși, în 1987, timp de șapte luni, *De strajă patriei* a fost scoasă din grila de programe. Începând din vara lui 1990, emisiunea s-a numit *Pro Patria*. Noua echipă *Pro Patria* s-a format pe data de

19 ianuarie 1990 dintr-un vechi nucleu de ofițeri provenind din *De strajă patriei*, la care s-a adăugat un corp tânăr de profesioniști din Televiziunea națională, pe care noul redactor-șef, maiorul Valeriu Pricină, i-a convins să îmbrace haina militară și să lucreze în studiourile de la etajul patru al Cercului Militar Național. Până la constituirea la 31 octombrie 1993 a Direcției de Informare și Relații Publice a Ministerului Apărării Naționale, „Redacția Emisiunilor Militare de Radio-TV” a fost subordonată direct ministrului apărării naționale. În perioada 1969-1989, din cele 30 de minute ale emisiunii *De strajă patriei* doar aproximativ 10 reprezentau material filmat pe teren, restul fiind realizat în studioul A din vechiul sediu al Televiziunii naționale din București, strada Molière, sub forma interviurilor sau a meselor rotunde. Până în 1977, aceste dezbateri (precursoare ale talk-show-urilor) se făceau în direct pe platou, desigur, după minuțioase pregătiri și repetiții prealabile. Datorită inevitabilelor „scăpări” ale unor invitați, neconforme cu linia politică comunistă a momentului, timp de trei ani doar prezentările crainicului au continuat să mai fie transmise în direct. După 1980, tot ceea ce era transmis pe post era înregistrat și aprobat în prealabil, trebuind să capete – ca orice altă emisiune a televiziunii – viza ideologică. Educația patriotic-ostășească, ordinea și disciplina militară, dar și unele abordări cultural-istorice, toate acordate la dogmele ideologice

comuniste ale epocii, constituiau subiectele de bază ale emisiunii *De strajă patriei*. Realitatea dură a vieții din unitățile militare, din poligoane sau de pe șantierele naționale trebuia cosmetizată, sau chiar denaturată – la fel ca tot ceea ce putea fi dat publicității în acei ani – pentru că altfel nu ar fi primit niciodată viza cerberilor ideologici din Consiliul Politic Superior al Armatei (condus de generalul-locotenent dr. Ilie Ceaușescu), din Televiziune sau din CC al PCR. Despre „evenimentele deosebite” care aveau loc pe atunci, de pildă dezertări,

În 2013, la aniversarea a 45 de ani de la prima emisiune militară de televiziune, lt.-col. Florin Șperlea a realizat sub egida Trustului de Presă al Armatei un album cu istoria acestei redacții și cu oamenii săi.

accidente mortale, practici neregulamentare, abuzuri (clasificate în acea vreme drept informații secrete), presa militară putea face doar aluzie, sub forma apelului la respectarea normelor de protecție a muncii și întărirea ordinii și disciplinei. Pentru zilele de 9 Mai, 23 August, 25 Octombrie și 26 ianuarie trebuiau realizate și filmate acele megalomane spectacole-mamut în aer liber, cu mii de figuranți și programe structurate politic, care trebuiau vizionate și aprobate de nenumărate ori.

După 1990, emisiunea militară de televiziune *Pro Patria* a cunoscut, la fel ca întreaga mass-medie românească, frenezia libertății de exprimare și pionieratul adaptării la noi formule publicistice de televiziune. Caracteristic pentru prima jumătate a anilor '90 a fost tonul patetic și grav al majorității reportajelor, interviurilor, consemnărilor, meselor rotunde realizate în redacția condusă de colonelul Valeriu Pricină, unele purtând controversate accente polemice naționaliste, ce mărturiseau o orientare de sorginte protocronistă: *Triunghiul vitalității*, *Seism după seism în cultura română*, *Ce ne unește, ce ne dezbină*, emisiuni având invitați angajați deja pe o linie naționalistă, precum Paul Anghel (fostul redactor-șef al ziarului *Tribuna României*), istoricul Gheorghe Iscriu, Mihai Ungheanu, recuperati din vechea gardă comunistă, dar repudiați de noua castă culturală postdecembristă. Alte emisiuni de tip talk-show moderate tot de colonelul Valeriu Pricină conțineau comentarii acide despre anumite cărți (de exemplu, *Istorie și mit în conștiința românească*, de Lucian Boia, a fost virulent criticată), fiind combătute și acele articole din mass-media civilă care aduceau acuze unor ofițeri și generali implicați în evenimentele din decembrie 1989, chiar dacă *Pro Patria* a luat atitudine în 1996 împotriva prezentării lui Nicolae Militaru în uniformă de general la televiziune pe post de candidat la președinție. În general, o caracteristică a emisiunilor *Pro Patria* din anii 1990-1995 a fost apărarea de pe toate pozițiile a rolului armatei în noua societate. Nu au lipsit din sumarele emisiunii militare de televiziune nici materialele documentare referitoare la armatele străine sau ample interviuri cu personalități militare străine (desigur, laudative la adresa armatei române) în contextul participării unor contingente militare românești la misiuni internaționale sau la aplicații NATO/PfP. Mai mult decât atât, redactorii, cameramanii și editorii de imagine ai redacției au avut o contribuție însemnată la intensa campanie

pro-NATO a României din prima jumătate a anului 1997. În timpul ministeriatului lui Gabriel Oprea la Apărare, emisiunea *Pro Patria* a fost realizată, pe același ton festivist și laudativ ce i-a fost mereu caracteristic, de câteva reporterițe aduse de la B1TV, care au primit gradul de ofițer pentru a desfășura o propagandă anostă și primitivă în beneficiul exclusiv al ministrului și al președintelui în funcție.

Scînteia: propagandă politică înainte de toate

Istoric. *Scînteia* a apărut, la început ilegal, între 15 august 1931 (zi declarată cu începere din 1961 „Ziua presei române”) și octombrie 1940, ca organ central de presă al Partidului Comunist din România. Între octombrie 1940 și septembrie 1944, perioadă în care *Scînteia* nu a apărut, comuniștii din România au reușit să editeze pe 28 ianuarie 1943, în ilegalitate, ziarul autodeclarat antifascist *România liberă*; primul număr legal a apărut pe 24 august 1944 (falsificat ulterior de propaganda de partid) și a comentat cu entuziasm intrarea tancurilor Armatei Roșii în București pe 30 august. Filmul *Zidul*, regizat de Constantin Vaeni, cu Gabriel Oseciuc în rolul principal, a încercat transformarea aparițiilor ilegale ale *României libere* pe timp de război într-o legendă credibilă a luptei eroice a comuniștilor ilegaliști români, al căror număr era în realitate sub o mie și a căror activitate avea un impact politico-social redus. După 21 septembrie 1944, *Scînteia* a reapărut în legalitate ca principalul ziar comunist care a cunoscut în anii următori tiraje din ce în ce mai mari, până pe 22 decembrie 1989. Cotidianul a mai continuat să apară cu aceeași echipă redacțională pe 22 și 23 decembrie sub numele de *Scînteia poporului*; continuatorul ziarului a devenit cotidianul *Adevărul*, transformat ulterior într-un puternic holding de presă. Redactorii-șefi ai ziarului au fost Miron Constantinescu (1944–1947), Sorin Toma (1947–1960), Theodor Marinescu (1960–1965), Dumitru Popescu (1965–1968), Alexandru Ionescu (1968–1978), Constantin Mitea (1978–1981), Ion Cumpănașu (1981–1984), Ion Mitran (1985–1989). Alți membri influenți ai colegiului de redacție au fost Silviu Brucan și Leonte Răutu în anii '50, apoi Nicolae Dragoș în anii '80. Pe toată durata existenței sale, membrii importanți ai redacției *Scînteii*, la fel ca și ai altor publicații comuniste influente, precum *Scînteia tineretului*, *Contemporanul*, *România liberă* etc., au ocupat simultan importante funcții în structura centrală a partidului comunist în sectoarele ideologice și de propagandă. Legat